

Emléktáblák nyomában

Az ember előbb-utóbb függővé válik: minden szabad falfelületen emléktáblát keres, országhatárokon belül és határainkon túl. Ha talál, akkor a világ neves operaszínpadain eltöltött sikeres évtizedekre, vagy egy elismert színész magas színvonalú művészi munkásságára való utalások helyére is csillagászok életrajzi adatait képzeli. Amikor pedig tényleg csillagászati vonatkozásokra lel, akkor fanatikusan fotózza és dokumentálja az asztronómusok, és a tudományággal kisebb-nagyobb mértékben is foglalkozó amatőrök kőbe vésett emlékhelyét. És egy idő után késztetést érez, hogy ezeket az adatokat közkinccsé tegye, megossza másokkal. Több korábbi emléktábla-ismertető után ezért született meg ez az írás. Kedvcsinálónak és egyfajta számbavételnek, a teljesség igénye nélkül, de a folytatás reményében. A szerző ezen törekvéseiben a Meteor folyóirat hűséges társ, hiszen a lap elmúlt éveken rendszeresen közölt írásokat már létező, illetve frissen felavatott csillagászati emléktáblákról. Így többek között Kulin György nagyszalontai (1991/6), Arthur Köstler terézvárosi (2005/9), Zách Ferenc Xavér belvárosi (2006/1), Konkoly Thege Miklós ógyalai (2006/5), Fényi Gyula soproni (2006/6) és Regiomontanus budai várbeli (2007/2) emlékhelyeiről.

Petzvál József (1807–1891) mérnök, matematikus, akadémikus az általa kifejlesztett fényképező objektív révén vált nemzetközileg elismert műszaki szakemberré. A találmányt az asztrofotográfia terén is eredményesen lehetett alkalmazni. A Holdon krátert; Bécsben, Braunschweigben, Budapesten és Szepesbélán utcát neveztek el róla; Ausztriában és Magyarországon Petzvál-émlékérem került kiadásra; Bécsben mellszobra áll; szülővárosában, Szepesbélán fényképezési múzeumot létesítettek emlékére. Fővárosi emléktáblája a XI. kerületben, a róla elnevezett utcában, a 33. szám alatti

Antenna Hungária-épületen található, és mint a tudományos fotográfiai optika megalapozójaként emlékezik Petzválra.

A budai várban, a Táncsics Mihály utca 27. alatti házban született Martin Lajos (1827–1897), a magyar aviatika úttörője. Tökéletesítette a korabeli röppentyűket és rakétákat, és elkészítette a helikopter előképeinek tekinthető „lebegő kereket”. Kolozsvári egyetemi rektorként újjászervezte és vezette a város csillagvizsgálóját, és tanította is az asztronómiát. A főváros XVII. kerületében nevét utca viseli, mellszobra hosszú évekig állt a Közlekedési Múzeum előtt, jelenlegi

sorsa azonban ismeretlen. Szülőházán 1977-ben helyeztek el emléktáblát.

Egy Fejér megyei falucska, Tordas országos viszonylatban is sok csillagászati vonatkozású emlékhellyel szolgál – Sajnovics Jánosnak (1733–1785) köszönhetően. Itt áll a később a sőreiről híressé vált Dreher család birtokába került Sajnovics-kastély, rajta emléktábla, a templom előtt egy napóra, szintén emléktáblával, Sajnovics-szobor, a csillagászról elnevezett tér, valamint általános iskola. Az egykori szülőház, a kastélyépület jelenleg kerítéssel elzárt szociális intézményként működik, így az 1958-ban felavatott emléktábla csak bizonyos távolságból szemlélhető és fotózható. A napóra viszont „kézzelfogható”, az alatta elhelyezett emléktábla pedig két részből áll, Sajnovics mellett egykori vardói Vénusz-átvonulás expedíciós útítársára, Hell Miksára is emlékeztetve.

A Fasori Evangélikus Gimnázium egykori Nobel-díjas, kiváló koponyájú nevelőjeihez kiváló tanárok is dukáltak. Közülük Mikola Sándor (1871–1945) matematika és fizika tanár, egykori igazgató, akadémikus számtalan csillagászati cikket és tanulmányt írt. Ő tervezte az iskola napóráját, valamint kezdeményezője volt egy azóta elpusztult, asztronómiai vonatkozásokat tartalmazó ólomüveglablak megalkotásának. Kisméretű domborművét rejtő emléktábláját 1995-ben állították fel az iskola második emeleti lépcsőfordulóiban. Munkásságát több tudománytörténeti mű is részletesen közli.

Mikoviny Sámuel (1700–1750) a legtöbb emlékhellyel rendelkező csillagászok közé

tartozik. Rudolftelepen általános iskola viseli nevét, Budapesten utcát neveztek el róla. Emléktáblából pedig kettő is akad. Tatán a mérnökre, a térképészre, a tatai mocsarak lecsapolójára és a bányatisztképző iskola első tanárának emlékére állították 1975-ben. A történelmi Magyarország egyik leghangulatossabb városkájában, Selmecebányán pedig az igencsak kerek, 1950-es születési és halálozási évfordulóján helyeztek el a kiváló bányamérnök, térképész, matematikus és csillagász emléke előtt tisztelegve.

Az ógyallaiak mellett a budapestiek is elmondhatják, hogy városukban van Konkoly Thege Miklós-émléktábla, a Fő utca 6. szám alatt. Ennek a háznak az első és harmadik emeletén működött a Meteorológiai és Földdelejtességi Magyar Királyi Központi Intézet, a mai Országos Meteorológiai Szolgálat elődje. Konkoly (1842–1916), a csillagász, az úttörő asztrófizikus többek között ennek az intézménynek az igazgatójaként működött – amint az 1995-ben elhelyezett emléktáblán is olvashatjuk (bár a tudós vezetéknevét hibásan, kötőjellel írják).

A meteorológia első önálló központja 1870-ben a budai várkerületben, a mai Móra Ferenc utcában kezdte meg működését. Az intézmény vezetője Schenzl Guidó (1823–1890) pap-tanár, akadémikus, aki az időjárás mellett csillagászati vonatkozásokban is igen járatos volt. Főképp meteorokkal foglalkozott, de Kolozsvárról észlelte az 1874. évi Vénusz-átvonulást is. Az 1960-ban felavatott emléktábla tájékoztat a rendszeres hazai meteorológiai megfigyeléseknek a budai vár palotájának csillagvizsgáló tornyában elhelyezett időjárás-megfigyelő állomáson történő 1780-as megindulásáról is.

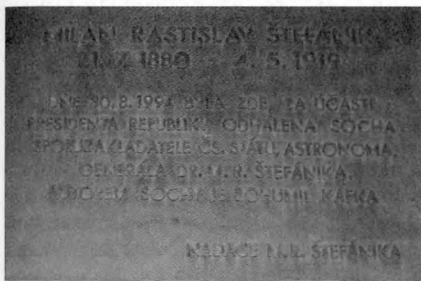
1815-ben avatták fel az új egyetemi obszervatóriumot a Gellérthegy tetején. A csillagvizsgáló a szabadságharc idején, a vár 1849-

es ostroma során súlyosan megsérült, de még két évtizedig állt, időközben a Citadellával körülölelve. A borsos belépőjegyet megvásárolva ma is látható a csillagda egy apró megmaradt részlete, az obszervatóriumra emlékező tárló, valamint egy emléktábla és egy emlékoszlop. Az 1972-ben elhelyezett emléktábla Bogdanich Imrére (1762–1802) is emlékezik, akinek tudományos vizsgálatai alapján készült el Magyarország első pontos térképe, és aki a palotabeli csillagda munkatársa volt. A tábla mögött emelkedő impozáns emlékoszlop Bogdanichnak mint neves horvát származású matematikusnak és csillagásznak állít emléket. A tetején elhelyezett armilláris szféra sajnálatos módon vandál pusztítás áldozata lett.

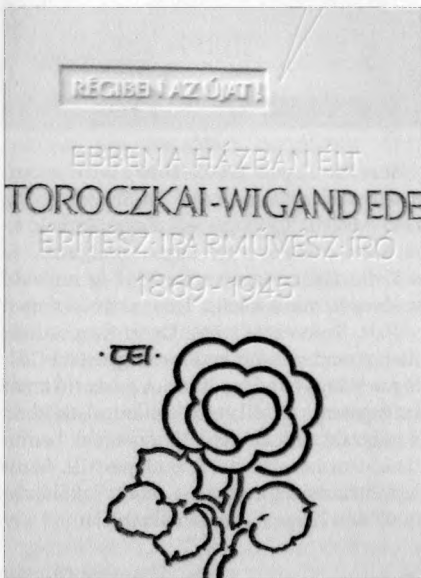

A hazai amatőrök prágai túrának elmaradhatatlan célpontja a Petrín-hegyi csillagvizsgáló. Itt közismert pilóta-szobra mellett emléktáblája is található Milan Rastislav Štefániknak (1880–1919), a francia légierő tábornokának, a csehszlovák állam egyik megalapítójának – csillagásznak. Annak az asztronómusnak, aki Štefánik Pál fiaként szlovák nemzetiségű magyar állampolgárként született az Osztrák-Magyar Monarchia

területén, a felvidéki Kosarason, és aki Szarvason érettségizett. Emléktábláját 1994-ben az obszervatórium épületében helyezték el.

Aki a népi csillagnevek eredetével, a csillagképekhez fűződő mondákkal kapcsolatosan érdeklődik, biztosan jól ismeri az „Öreg csillagok” című kötetet. Első kiadása 1916-ban jelent meg, majd 1988-ban, 1998-ban és 2003-ban látott ismételten napvilágot faksimile formában. Szerzőjének, Toroczkai-Wigand Ede (1869–1945) építésznek, iparművésznek, írónak a budai várban, az Úri utca 17. alatt található emléktáblája. Felkeresése már csak a XV–XVI. században épült, 1720 körül átépített, páratlan

középkori részleteket rejtő lakóház miatt is ajánlott.

Kalocsán tucatnyi csillagászati emlékhely található. Emléktábla tekintetében a Haynald Obszervatórium „viszi a prímet”. A csillagdának otthont adó a Szent István Gimnázium főbejárata fölötti latin nyelvű emléktáblán, az intézmény történetét meghatározó érsekek között olvashatjuk Haynald Lajos (1816–1891) bíboros, csillagdalapító, tudományecénás, műkedvelő csillagász nevét. A gimnáziumi lépcsőházban az obszervatórium leghíresebb asztronómusának, a napészleléseiről híres Fényi Gyulának (1845–1927) találjuk gipszből készült domborműves emlékhelyét.

A bécsi egyetemi obszervatórium előcsarnokában található két egykori, az új csillagvizsgáló-épület kialakításában meghatározó szerepet játszó igazgató, Karl Littrow (1811–1877) és Edmund Weiss (1837–1917) emléktáblája. Mindketten a „mieink” is, hiszen működésük nagyrészt a Monarchia idejére esett. Littrow neve pedig örökre összeforrt a

Hell Miksát ért intrikákkal és támadásokkal, melyek elmaradhatatlan fejezetét képezik minden magyar csillagásztörténeti összefoglalónak. A csillagvizsgáló mellett nevüket utca is viseli.

A XX. század írásos csillagászati ismeretterjesztésének egyik fő vonulatát nem csillagász szakképesítésű, de tudományos és

műszaki kérdésekben igen tájékozott, kiváló íráskészségű tollforgatók alkották. Ebbe a körbe tartozott Sztróky Kálmán, Zerinváry Szilárd, Horváth Árpád, Hédervári Péter és az erdélyi Xántus János. Összességében több ezer újságcikk és mintegy száz önálló kötet fűződik a nevükhöz. Sztróky Kálmán (1886–1956) Eötvös Loránd tanítványa volt, dolgozott az ógyallai csillagvizsgálóban. A természettudományok népszerűsítését és a technikai műveltség elterjesztéséért évtizedeken át aktívan dolgozó író és szerkesztő emléktábláját 1976-ban avatták fel a Margit körút 40-es számú lakóházán.

Horváth Árpád (1907–1990) neve szorosan összekapcsolódik az MCSE-vel is. Az első Magyar Csillagászati Egyesülethez az alapítás évében, 1946-ban csatlakozott, és a Kulin György szervezte, 1949-ig működő szervezet munkájában igen aktív szerepet vállalt. Szervezője volt a Győri Csoportnak, illetve rendszeres szerzője az Egyesület Csillagok Világa című lapjának. A gyakorló tanár csillagászati publikációi mellett elsősorban a műszaki tudományok történetének bemutatásában jeleskedett. A budapest III. kerületi Pacsirtamező utca 61. alatti lakóházán 2007-ben helyezték el emléktábláját.

Rezsabek Nándor